

Návrh priečelia a rez
vilou S. Robicseka
Main elevation and cross
section of Villa Robicsek

Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. 5813

ARCHITEKTONICKÝ VÝVOJ KLIMATICKÝCH KÚPEĽOV V ĽUBOCHNI

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF THE CLIMATIC SPA IN ĽUBOCHŇA

Close study of historic plans have helped us to identify the authors of the architecture in Ľubochňa, a key factor in creating the specific atmosphere of this mountain spa up today. Under Hapsburg rule, wealthy Hungarian, Austrian and Jewish officer or commercial families entrusted architects of high professional standing and frequently from Budapest with designing their summer residences in this attractive natural locality. Consequently, the wide architectural variety of Ľubochňa is the result of the joint activity of several master-builders. Likewise, the stylistic range ensues from the plurality of architectural styles of the later Hapsburg era, represented by the pseudohistorical styles, romantic effects, the emergence of secessionism, later followed by functionalism, yet above all, the generally expanded Alpine style of typical half-timbered spa architecture. The unusually well-preserved complex of Ľubochňa, as an integrated collection of objects erected over a relatively brief time for the purpose of spa recreation, is an exemplary illustration of the development of spa architecture in Slovakia. It is a rare instance of the mutual interaction of valuable architecture, sophisticated urban planning, and a significant presence of nature, represented by the omnipresent parks.

The rapid development of this spa at the end of the 19th century, accompanied by the construction of new buildings, was stimulated by the high popularity of relaxation activities in mountain air-cure spas of the era. Similarly to the other localities selected at this time, Ľubochňa with its mild climate and favourable position by the river Váh at the edge of the Veľká Fatra range, offered the ideal conditions for a prosperous spa resort. Ľubochňa was founded by the Hungarian Royal Ministry of Agriculture, with the aim of enticing tourists who were accustomed to staying at the Alpine centers to spend their holidays domestically. As a result, they made appropriate steps to establish good balance among the accommodation facilities of various types – hotels, smaller pensions of a villa character and individual villas. Initially small, the recreational locality has extended and gradually achieved a more modern character. The result of the activities of András Bethlen, who was also the founder of Tatranská Lomnica and other spas

in Hungary and Romania, was to ensure that the architecture was realized predominantly in the Alpine style with half-timbered construction, similar to typical folk architecture in the High Tatras. At the time of the spa's founding in the years of 1893 – 1894, public fields were partitioned and offered for construction of villas for high-ranking officers of the Austro-Hungarian army. Buildings were constructed with the agreement of the Hungarian Royal Forest Administration and they became an integral part of the well-functioning area set amid the natural surroundings of the Ľubochňa valley. The basic urban planning scheme, dating from the time of spa's foundation is clearly legible today, even though primary character of the actual central square of Ľubochňa has been substantially rebuilt. Moreover, the historical spa architecture through the natural surroundings has survived untouched in rare good condition.

Even though the separate structures have individual and specific characteristic, they also have a number of features in common. Most of them were erected on a high basement made by un-rendered quarry stones. Some of them have half-timber construction and woodcarving with vernacular inspiration. In contrast, others were built in brick with application of pseudohistoric formative elements. A combination of half-timber and decorative exposed brickwork also occurs in this area. According to local tradition, the dominant material was spruce wood, in addition to stone and brick. The roofs were covered with ceramic roofing tiles, but another very frequent method was sheet roofing using decorative pressed copper sheets. The romantic appearance of the villas results from the use of the forms of towers, bays or verandas with decorative woodcarving details. Underscoring the picturesque appearance of this architecture is its positioning on the steep terrain and its organical integration with the forest park. We can likewise find similarities with the interior spatial arrangement of the villas. The center of the house is usually situated in the main space of a salon, which is typically opened to the exterior through the veranda or the terrace. This most representative room was often decorated with wall painting.

Mgr. Ing. arch.
VERONIKA KAPIŠINSKÁ
Pamiatkový úrad
Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6
814 06 Bratislava

On the other hand, the individual differences of the buildings is the natural result from the activity of several architects, as well as reflecting client demands and general practices in designing spa architecture. Many famed as well as lesser-known design authors, often of Slovak origin, worked on these commissions from Budapest. Historical plan documentation registers such names as Ferenc Pfaff, Manó Pollak or civil engineer Vilmos Obrist. Contributions by regional architects, represented by the prolific architect Ján Króner from Ružomberok, were also considerable. In later years, the development of Lubochňa's architecture was influenced by the rise of functionalism, here manifested mainly through remodeling of the older buildings. Modern architecture and its rationalization tendency was not reflected quite so intensively in Lubochňa as in comparison with other Slovakian spa complexes, which have achieved fame thanks to the internationally acclaimed examples of sanatoria or spa villas. Despite the minimal contribution of functionalism to Lubochňa's architecture, it helps to enrich this interesting integrated and balanced spa complex. It enclosed the architectural development of

Historická plánová dokumentácia uložená v Štátnom archíve v Bytči pomohla odhalit mená autorov dosiaľ anonymnej architektúry niektorých vilových a kúpeľných stavieb Lubochne. Vyskladala sa tak mozaika neobyčajne pestrej a štýlovo rôznorodnej architektúry, ktorá sa dodnes podieľa na špecifickom kolorite týchto klimatických kúpeľov. Tak ako boli významní objednávateľia tunajších vil pochádzajúci z radov zámožných maďarských, rakúskych i židovských šľachtických, úradníckych či podnikateľských rodín, tak boli neraz uznávaní aj architekti často až z ďalekej Budapešti, ktorých poverili výstavbou letných sídel v tejto výnimočne prítlačivej prírodnej lokalite. Rozmanitosť lubochňanskej architektúry je tak výsledkom stretu práce viacerých stavitelov, súčasne však pramení z plurality dobových architektonických štýlov zastúpených neoslohmi, romantickými vplyvmi, eklekticismom, čiastočne secesiou, neskôr i funkcionalizmom, ale predovšetkým alpským štýlom kúpeľnej architektúry s typickým hrazdením. Nezvyčajne zachovaná zástavba Lubochne, ktorá

Lubochňa in the stylistic variety of its architecture.

The collection of buildings under analysis is only a fragment of the preserved architectural heritage of this mountain spa. It has served as the source of our attempt to illustrate the architectural development and transformation of the small forest settlement into a prestigious seasonal resort with advanced architecture. The unjustly neglected architecture of Lubochňa is representative of the general perception of spa architecture at the turn of the 19th and 20th century in Slovakia, and assists in the interpretation of this important phase of its development. Moreover, the legacy is fully comparable to the generally acclaimed architecture of the High Tatras, which in this case serves as an exemplary point of comparison and moreover is historically connected to Lubochňa through the identical spa founder András Bethlen. Many similarities can also be found with other tourist and cure centers, for example, the similarity with the spa complex founded in the related mountain topography of nearby Korytnica. Because of all of these reasons, Lubochňa has a justifiable and valuable place in the context of spa architecture in Slovakia.

vznikla ako ucelený súbor objektov postavených v úzko ohraničenom časovom období s cieľom podporiť kúpeľníctvo, tak príkladne dokumentuje vývoj kúpeľnej architektúry na Slovensku. Je výnimočná ako komplexný fenomén spojenia kvalitnej architektúry osadenej do premysleného urbanistického rámca s neodmysliteľnou účasťou prírodnej zložky v podobe všadeprítomných parkov.

Pôvodne malá lesná osada Lubochňa situovaná neďaleko Ružomberka, ktorú spočiatku obývalo len niekoľko lesných robotníkov a rybárov, sa stala obľúbeným letoviskom vyšších štátnych úradníkov už v sedemdesiatych rokoch 19. storočia¹¹. Jedným zo zásadných impulzov rozvoja osady ako rekreačnej lokality bolo v roku 1871 nadviazanie železničného spojenia otvorením úseku Košicko-bohumínskej železnice. Ako podhorské klimatické kúpele však začala naplno prosperovať až od deväťdesiatych rokov 19. storočia, čo sa odrazilo na zvýšenej stavebnej aktivite,

ale aj na novom názve Fenyőháza (v preklade domov ihličnatých stromov)^[2]. V roku 1893 bola pod patronátom ministra pôdohospodárstva grófa Andrása Bethlena na podnet Andrása Bedő, štátneho tajomníka zodpovedného za lesné hospodárstvo, v osade založená vilová zástavba a od roku 1894 bola Lubochňa patriaca obci Gombáš už využívaná ako štátne verejné letovisko^[3]. Súkromní podnikatelia i vysokí uhorskí štátni úradníci hľadajúci pokojné prostredie na oddych a liečebné pobyty v kúpeľoch si tu postavili veľký počet vil, vďaka čomu mala Lubochňa prvú kanalizáciu v širokom okolí. V roku 1894 bol už otvorený aj vodoliečebný dom a pošta, taktiež bol vytvorený most cez Váh. Následne sa začalo s výstavbou štátnych liečebných domov. V roku

1904 tu vznikla úzkokolejná lesná železnica slúžiaca na odvoz dreva z Lubochňianskej doliny k hlavnej železnici, ktorá príležitostne prepravovala aj turistov a kúpeľných hostí. Bola napojená na hydroelektrárňu v hornej časti obce, ktorá zásobovala elektrinou aj verejné osvetlenie a domácnosti. Kúpele využívali hostia z celého Rakúsko-Uhorska a neskôr Československa najmä na liečbu málokrvnosti, nervových chorôb a chorôb dýchacích ciest, srdca, ciev a štítnej žľazy.

Nezvyčajne rýchly rozvoj kúpeľov na konci 19. storočia spojený so vznikom novej zástavby vyrastajúcej v medziach premysleného urbanistického plánu podnietila dobová móda, ktorá povýšila liečbu v klimatických kúpeľoch medzi vyhľadávané oddychové aktivity^[4]. Podobne

Situačný plán kúpeľov z roku 1910 uverejnený v doplnení legendy Veronika Kapišinská.

Map of the Lubochňa spa from 1910, legend completed by Veronika Kapišinská.

Zdroj Source: Fenyőháza kincstári gyógyfürdő- és nyaraló telep. M. kir. fürdőfelügyelőség, 1910 (Budapest: Pallas).

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Priečelie bývalého hotela Bratislava (v súčasnosti Národný endokrinologický a diabetologický ústav)

Facade of the former Hotel Bratislava (now the National Endocrinology and Diabetology Institute)

ako iné vytypované lokality v tomto období, Ľubochňa s miernou klímou a priaznivou polohou pri Váhu na okraji Velkej Fatry, v údolí na začiatku Ľubochňanskej doliny, obklopená ihličnatými lesmi, poskytovala ideálne podmienky na prosperitu turizmu a kúpeľníctva. So zámerom podporiť cestovný ruch sa preto vedúci štátni predstavitelia snažili do Ľubochne prilákať turistov, ktorí boli dovtedy zvyknutí na pobyty v Alpách, čomu sa prirodzene prispôsobila aj nová architektúra kopírujúca švajčiarske vzory. Na dosiahnutie tohto cieľa vláda presadzovala dva postupy. Preferovaným spôsobom, ako prilákať cudzí kapitál, bola výstavba súkromných vil. V Ľubochni, ktorú založilo uhorské kráľovské ministerstvo pôdohospodárstva, preto v čase zakladania kúpeľov v rokoch 1893 – 1894 rozparcelovali štátnu pôdu na stavbu sídel pre vysokopostavených úradníkov a dali im aj iné výhody. Hoci pobyt v súkromných rezidenciách obklopených prírodou poskytujúcich pokoj,

pohodlie a súkromie bol najobľúbenejšou formou ubytovania v kúpeľoch, tento postup nepriniesol očakávaný ekonomický efekt. Majitelia sa uzavreli do svojich príbytkov a zásobovali sa z hlavného mesta alebo z domácich zásob. Ľubochňu využívali zväčša sezónne, na časovo obmedzené pobyty. Druhou možnosťou na priláhanie väčšieho množstva návštevníkov bola výstavba hotelov, ktorá napokon priniesla oveľa lepšie výsledky^{15/}. V Ľubochni sa tak vytvorili vhodné podmienky na vznik vyváženej zástavby ubytovacích zariadení rôzneho druhu, od hotelových stavieb cez menšie penzióny vilového charakteru až po súkromné vily. Hotely niekedy spájané aj so spoločenskými a stravovacími funkciami boli situované v centre kúpeľov, vily a penzióny sa, naopak, nachádzali na okraji, v lesoparku alebo vo voľnej prírode.

Pôvodne skromná rekreačná lokalita sa výrazne rozrástla, postupne získala moderný kúpeľný ráz a zásadne sa zmenil aj výraz miestnej architektúry^{16/}. Výsledkom pôsobenia grófa Bethlena, ktorý bol súčasne zakladateľom Tatranskej Lomnice (1892), ale aj viacerých kúpeľov v súčasnom Rumunsku a Maďarsku, bola výstavba realizovaná v prevažujúcom alpskom štýle s využitím drevených hrazdených konštrukcií, podobná tatranskej architektúre. Snaha priblížiť sa prosperujúcim alpským strediskám, a tak prilákať nových klientov, bola nepochybne jednou z hlavných príčin preferovania tzv. alpského štýlu pri budovaní mnohých európskych horských a podhorských turistických centier. Štýl založený na konštrukčnom princípe kombinujúcom drevo a tehlu sa rozšíril pomerne rýchlo a stal sa charakteristickým predovšetkým pre kúpeľné prostredie. Lhká dostupnosť dreva a rýchlosť výstavby priniesli nielen ekonomické výhody, ale všeobecnú obľúbenosť tohto typu stavieb podporila aj formálna a materiálová previazanosť s prírodným prostredím. Tejto dobovej móde sa pohotovo prispôsobila aj Ľubochňa. Jednotlivé stavby vznikajúce so súhlasom uhorskej kráľovskej správy lesov sa stali súčasťou dobre fungujúceho areálu osadeného do prírodného rámca Ľubochňanskej doliny^{17/}. Urbanistická koncepcia z obdobia založenia kúpeľov s výraznou osou v podobe vzácnej lipovej aleje je v pôdoryse obce jasne čitateľná dodnes. Jeho centrum tvoril kúpeľný park šošovkovitého pôdorysu vymedzený hlavnou ulicou prechádzajúcou celými kúpeľmi

a potokom Lubochnianka, na ktorý nadväzoval lesopark s promenádami a prechádzkovými chodníkmi. Definitívne parkové úpravy umožnilo až v roku 1904 zrušenie zastaranej parnej pily narúšajúcej centrum kúpeľov a založenie novej elektrickej už na okraji obce ^{18/}. Dodnes zachovaná vodná elektrárň fungujúca od roku 1904 až do zrušenia unikátnej úzkokolajnej lesnej železnice v roku 1966 mala zabezpečiť čistotu ovzdušia a nízku hlučnosť. Železnica prechádzajúca hlavnou kúpeľnou ulicou, lipovou alejou, popri Lubochnianke k pile a ďalej do doliny, sa stala obľúbenou atrakciou slúžiacou aj na prevoz hostí. Okrem štátnych hotelov a súkromných sídel bola súčasťou areálu kúpeľná dvorana, reštaurácia, vodoliečebný ústav, hospodárske budovy, záhradnícky dom a skleníky ^{19/}. Popri liečení poskytovali kúpele aj zábavu a oddych v podobe tenisových kurtov, otvoreného plaveckého bazéna, kolkárne a viacerých altánkov. Napriek tomu, že pôvodný ráz dnešného centra Lubochne s námestím je už značne narušený prestavbami, historická kúpeľná architektúra voľne rozptýlená v prírodnom prostredí sa zachovala vo vzácne neporušenom stave dodnes.

I keď jednotlivé objekty sú svojím architektonickým riešením osobité, predsa ich spájajú niektoré spoločné znaky vyplývajúce okrem všeobecne rozšírených vzorových módnych postupov aj z miestnych podmienok a lokálnych stavebných tradícií. Prevažná väčšina je postavená na zvýšenom suteréne z neomietaného lomového kameňa, takže stavby akoby vyrastali zo svahovitého terénu a súčasne zrastali s okolitou prírodou. Niektoré využívajú hrazdenú konštrukciu či ľudovo inšpirovanú rezbársku výzdobu, iné sú, naopak, murované s aplikáciou historizujúcich tvaroslovných prvkov, výnimkou nie je ani kombinácia hrazdenia a tehličkového dekoru neomietnutého výplňového muriva. Prevládajúcim materiálom okrem kameňa a tehly tu bolo podľa miestnej tradície najmä drevo z červeného smreka, strechy okrem keramickej škridle zvyčajne pokrývala krytina z dekoratívne lisovaného medeného plechu. Architektúra víl, ako boli v čase ich vzniku nazývané aj menšie penzióny a hotely, tu dosahuje charakteristický romantický výraz prostredníctvom využitia motívu vežičiek, arkierov či veránd s rezbársky dekorovanými drevenými detailmi, ktoré sa odrazili na členitosti pôdorysov a hmôt. Malebnosť

stavieb podporuje aj voľné osadenie víl vo svahovitom teréne či organické zapojenie do lesoparku. Podobnosti možno nájsť rovnako v dispozičnom riešení, či už symetricky, alebo nepravidelne organizovaných víl, ktoré sa takmer vždy odvíjajú

Hlavný vstup do budovy bývalého hotela Bratislava
Main entrance to the Hotel Bratislava

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Pôvodne hlavná,
v súčasnosti zadná
fasáda vily Vecsey na
historickej pohľadnici

The original front
(currently the back)
facade of Villa Vecsey
in a historic postcard

Zdroj Source: www.darabanth.hu

podľa funkčných požiadaviek okolo ústredného salónu. Spoločným znakom je tu bežne sa opakujúca schéma prepojenia salónu s exteriérom prostredníctvom verandy, terasy, lodžie či arkiera. Spoločenská funkcia tohto priestoru je často kombinovaná s komunikačnou funkciou, tým, že sprístupňuje jednotlivé obytné miestnosti. Práve salón ako najreprezentatívnejší priestor vil bol nezriedka zdobený dekoratívnou výmalbou stien a stropov, zachovanou však už len sporadicky, prípadne vo fragmentoch.

Na druhej strane, individuálne odlišnosti jednotlivých objektov sú výsledkom pôsobenia viacerých architektov a staviteľov, rovnako ako sú odrazom vkusu objednávateľov a dobovej módy v navrhovaní kúpeľných stavieb. Ako sa ukázalo, architektmi boli známi i menej známi stavitelia z Budapešti, pôvodom často zo Slovenska. Historická plánová dokumentácia zachytáva mená ako Ferenc Pfaff, Manó Pollak či stavebný inžinier Vilmos Obrist. Uplatnili sa tu však aj regionálni architekti, ktorých zastupuje produktívny

ružomerský staviteľ Ján Króner, autor prestavby Kostola sv. Ondreja v Ružomberku. Podpísaný je na plánoch vily Simona Telkesa z roku 1895 a od roku 1915 realizoval vilu pre správcu kúpeľov. Do vývoja Ľubochny neskôr prenikol aj funkcionalizmus prestavbami starších budov, ako bola napríklad v roku 1938 prestavba hotela Fatra na hotel Palace podľa projektu M. M. Scheera, ale aj novostavbami, ktoré sú, žiaľ, po nešetrných prestavbách dnes už takmer nerozpoznateľné. Zaujímavý vývoj Ľubochny tak vyústil do štýlovo pestrej architektúry sporej do uceleného a vyváženého kúpeľného súboru.

Kúpeľom dodnes dominuje reprezentačná budova bývalého hotela Bratislava, a to nielen svojou podlažnosťou, rozložitou situovaním na terénnej terase nad hlavnou cestou v blízkosti námestia, ale z okolitej zástavby sa vymyká aj svojím štýlovým zameraním ako kvalitný doklad secesnej architektúry. Secesný ráz blokovej budovy postavennej podľa projektu doteraz neznámeho autora okolo roku 1907^{10/} podčiarkuje

výraz fasád využívajúcich množstvo secesných výzdobných prvkov. Typická hrazdená konštrukcia tu bola obmedzená len na podkrovie, dnes je čitateľná už len na ploche ústredného štítu. Objekt miestne označovaný ako grandhotel slúžil od začiatku predovšetkým na ubytovacie účely bez stravovacích a spoločenských priestorov. Ponúkal vysokú úroveň hotelových služieb, čomu s najväčšou pravdepodobnosťou zodpovedalo aj exkluzívne vybavenie interiérov a technické zariadenie, od začiatku bol napríklad vybavený osobným výťahom ^{/11/}. Okázalosť najmodernejšieho miestneho hotela sa prejavila nielen na bohato zdobenom priečelí, ale aj v dodnes zachovaných detailoch, akými sú vitráže schodiskového rizalitu s kvetinovými vzormi, kovové markízy či pôvodné okenné a dverné výplne hlavného vstupu a zádveria s vitrážovou výplňou svetlíka. Už v preberacom protokole z roku 1919, keď sa kúpele dostali pod štátnu správu, sa hotel Bratislava spomína ako najväčší a súčasne najcennejší objekt štátnych lubochňanských kúpeľov vôbec.

Prvej obnovy sa stavba dočkala už pár rokov po svojom vzniku, a to v rámci komplexnej rekonštrukcie kúpeľných domov a hotelov, ku ktorej prikročil štát po prevzatí kúpeľov ^{/12/}. Rekonštrukciou bola v roku 1920 poverená technická kancelária architekta Ing. Viléma Korbelku z Piešťan. Trojpodlažná budova s podkrovím, s podlahami z xiloritu a so strechou pokrytou eternitom obsahovala k roku 1919 celkovo 75 číslovaných miestností a byt pre správcu kúpeľov so samostatným vstupom ^{/13/}. K niektorým izbám prináležali hlboké lodžie a balkóny na podporu kúpeľnej liečby. V budove bol zavedený vodovod s hydrantmi, elektrina a kanalizácia. Objekt aj so zariadením sa v roku 1919 nachádzal takmer v bezchybnom stave, preto sa rekonštrukčné práce týkali len menších opráv. Negatívne zásahy do stavby so sebou priniesli až šesťdesiate roky 20. storočia, keď bol do schodiskového zrkadla umiestnený nový výťah. K hlavnej budove pripojili prostredníctvom krčka s miernym ohybom trojicu vzájomne prepojených prízemných objektov zo začiatku 20. storočia, ktoré slúžili na účely vodoliečby. K juhozápadnej fasáde pribudla jednopodlažná prístavba so strešnou terasou. Pri zvyšovaní ubytovacej kapacity liečebného domu v osemdesiatych rokoch 20. storočia bolo radikálne prestavané podkrovie,

pôvodne presvetlené veľkými vikiermi s pultovou strechou, ktoré boli odstránené a nahradené obvodovým múrom s radom okien nad korunnou rímsou. K rehabilitácii objektu viedla až komplexná rekonštrukcia realizovaná v rokoch 1997 – 1998 so snahou o prinavrátenie secesného výrazu interiérov formou voľných tvarových kópií secesných prvkov a detailov. V budove boli osadené svietidlá imitujúce secesné „mackintoshovské“ vzory, zveladeniu interiérov prispela aj ozdobná úprava povrchov stien. Základná trojtraktová dispozícia

Súčasná hlavná fasáda vily Vecsey
The present front facade of Villa Vecsey

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Pohľad do schodiskového priestoru na druhom podlaží vily Vecsey počas rekonštrukcie

View of the staircase space on the second-floor of Villa Vecsey, under restoration

Foto Photo: Veronika Kapišinská

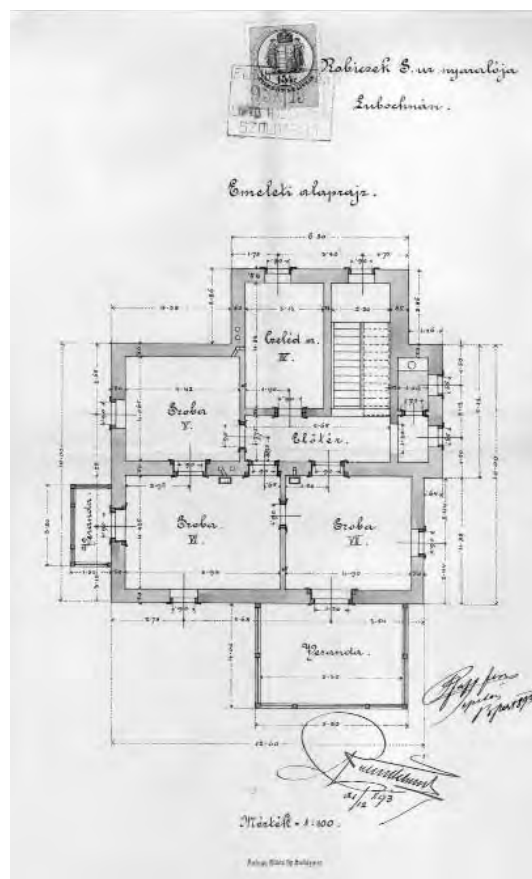
s ústrednou chodbou ostala zachovaná. Objekt, v ktorom v súčasnosti sídli Národný endokrinný a diabetologický ústav, však musel podstúpiť nevyhnutnú prestavbu aditívne radených izieb.

Budova hotela Bratislava bola postavená na vizuálne dominantnom mieste nad hlavnou cestou, v susedstve tzv. Kollárovo domu, v tom čase nazývaného hotel Elisabet (Erzsébet), ktorý okrem ubytovania poskytoval aj služby kaviarne, herne a čítárne^{14/}. Ani tento hotel z polovice 19. storočia neobišla stavebná aktivita spojená s budovaním kúpeľov a v roku 1897 k nemu pristavili tanečnú a koncertnú sieň. Spolu so susedným hotelom Bethlen bol zapojený do menšieho parku na východnom svahu s ústrednou atrakciou dnes už, žiaľ, zaniknutej drevenej kolkárne, ktorú dala postaviť správa lesov rovnako v roku 1897. Historický vzhľad Ľubochna z prelomu storočí dodnes dokladá ucelene zachovaná vilová zástavba obkolesujúca

Pôdorys druhého podlažia vily S. Robicseka

Ground plan of the second floor of Villa Robicsek

tento park, ktorá vznikala postupne v rokoch 1893 – 1897. Poľnohospodárske pozemky tu boli radiálne rozparcelované na výstavbu vil osadených voľne do verejného parku. Domy postavené pre rodiny Vecsey, Soukup, Robicsek, ktoré neskôr až po roku 1910 doplnila vila Theis, si uchovali takmer nezmenený vzhľad exteriéru, zvyšné dve boli radikálne prestavané. Podľa dobovej fotografie^{15/} boli vily organicky zapojené do parku a ich bezprostredné okolie upravené spevnenými plochami, chodníkmi, lavičkami a fontánkami. Dnes ich obkolesujú súkromné záhrady a zmenila sa aj ich orientácia. Priechlia pôvodne komponované smerom k parku sprístupňoval chodník, ktorý

Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. 5813

v súčasnosti tvorí, naopak, zadnú prístupovú cestu.

Presné obdobie vzniku jednej z najmalebnejších miestnych stavieb vily rodiny Vecsey zatiaľ nepoznáme, rovnako, ako nie je archívne doložený ani jej autor ^{16/}. Dvojpodlažná vila s podkrovím svojím architektonickým výrazom príznačným pre neskorý historizmus, kombinovaný s dekorativizmom tatranského štýlu, vhodne zapadá do kúpeľného rázu Lubochne. Vzdialené alpské predlohy s typickou hrazdenou konštrukciou tu ustúpili inšpirácii ľudovou tvorbou, ktorá sa prejavila predovšetkým v drevorezbe strešnej časti a veránd. Okrem dekoratívnosti doskových parapetov, ozdobných debnení, zábradlí či lištových šambrán umocňuje malebný výraz vily nepravidelný pôdorys a hmotová členitosť. V neposlednom rade je to aj rozčerená silueta striech, obohatených o vikiere, dlhé námetky, kominové neomietané hlavice, náročne vyrezávané štíty s oblúkovou vzperou a ľudovým staviteľstvom inšpirované háľky. Drevené prvky použité pri stavbe vily boli z tradičného červeného smreka, miestnym zvyklostiam zodpovedá aj kamenný suterén. Farebnosť fasád v súčasnosti už nie je pôvodná, rekonštrukčné práce odhalili originálnu tzv. pompejskú červeň, typickú pre miestne stavby. Plocha fasád je rovnomerne rastrovaná jemnou pásovou rustikou, delia ju kordónové a korunné rímasy a dokresľujú štukové šambrány. Objekt je zaujímavý aj dômyselným systémom vykurovania so samostatným vyústením prieduchov v každej miestnosti, ktoré sa zbíjali do dvoch centrálnych kominových telies.

Vzhľadom na nedostupnosť pôvodnej plánovej dokumentácie je možné originálne funkcie jednotlivých miestností len predpokladať. Vila má nepravidelný, avšak v zásade symetricky organizovaný pôdorys. Je dispozičným trojtraktom s výraznou dominanciou stredného traktu, ktorý je nadradený nielen funkčne, ale prejavuje sa aj v exteriéri prevýšenou hmotou zdôraznenou na obidvoch stranách rizalitom. Stredný trakt so schodiskom, chodbou a salónom tvorí jadro domu, na ktoré nadväzujú jednotlivé miestnosti. Západným smerom do záhrady výrazne vystupuje z ústrednej hmoty polygonálny rizalit, ku ktorému prilieha dvojpodlažná drevená veranda, pôvodne prekryvajúca hlavný vstup do vily. Zrkadlovo na

opačnej strane akcentuje stredný trakt pravouhlý schodiskový rizalit. Reprezentačný priestor pôvodne hudobného salónu s polygonálnym arkierom a kozubom, ktorý bol priamo prepojený prostredníctvom verandy s parkom, dodnes obohacuje zreštaurovaná výmalba stropu s ústrednou rozetou. Má podobu pasparty s iluzívnym kaze-tovaním, ohraničená je festónom a orámovaná

Pohľad na vilu S. Robicseka zo severozápadu

View of the Villa Robicsek from the northwest

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Pohľad na vilu Theis
z južnej strany
Southern view of
the Villa Theis

štukovou profilovanou lištou. Centrálny tvar stavby umožnil orientáciu izieb na všetky svetové strany s nádhernými výhľadmi do okolitej prírody. Na zvýšenie účinkov klimatickej liečby a dosiahnutie čo najtesnejšieho kontaktu s prírodou má takmer každá izba vlastný balkón, lodžiu, arkier, prípadne osvetlenie z dvoch strán. Vila si uchovala dodnes

takmer nezmenenú dispozíciu, vzhľad fasád a do veľkej miery aj úpravu interiérov s množstvom autentických detailov, ako sú pôvodné dverné výplne či vyrezávané doskové zábradlie schodiska. V súčasnosti prebieha jej komplexná rekonštrukcia.

Do súboru objektov, ktoré obkolesujú park na východnom svahu Lubochne, je zapojená aj vila vybudovaná podľa bližšie nedatovaného projektu pre Adolfa Soukupa. Charakterizuje ju romanticky formovaná schodisková vežička s hrazdenou konštrukciou, završená kovaným ozdobným prvkom nesúcim iniciály pôvodného majiteľa SA. Strešná krytina veže z lisovaného medeného plechu s výrazne dekoratívnym plastickým dezénom je jedným z mála zachovaných dokladov strešného plášťa, pôvodne typického pre mnohé vilové stavby Lubochne.

Najpozoruhodnejšou stavbou tohto uceleného súboru je najvyššie osadená vila S. Robicseka. Jej kvalitná architektúra naznačuje autorstvo skúseného architekta. Signatúra na pláne z roku 1893 poukazuje na známeho architekta Ferenc Pfaffa (Moháč 1851 – Budapešť 1913), ktorý vyštudoval Technickú univerzitu v Budapešti pod vedením Imre Steindla a neskôr sa preslávil ako hlavný staviteľ uhorských železníc. Počas svojho dvadsaťročného pôsobenia v tejto funkcii navrhoval, respektíve prestaval 38 železničných staníc po celej Rakúsko-uhorskej ríši, spravidla v eklektickom a neorenesančnom štýle. Architektúru vily zakomponovanej do prírodného prostredia kúpeľov však dôsledne prispôbil miestnym podmienkam a špecifickému účelu. Centrálna stavba stojaca na kamennej podnoži sa otvára do parku dvojpodlažnou drevenou verandou korunovanou vyrezávaným štítom s oblúkovou vzperou. Výsledkom zvoleného pôdorysu vsadeného do štvorcového rámca je dojem kompaktného objemu stavby s pridanými dvoma rizalitmi a verandami, naznačujúcimi krížovú dispozičnú schému. Priestorovo veľkorysá vila obsahovala tri samostatne vykurované izby na obidvoch podlažiach, situované do nároží, ktorých plocha bola rozšírená o dve dvojpodlažné verandy. Smerom k lesu architekt umiestnil schodiskový rizalit s príslušnou kuchyňou, v južne orientovanom rizalite sa nachádzali kúpeľne. Čiastočný suterén tvorila valenou klenbou zaklenutá chodba a pivnička. Dispozícia objektu zostala len s minimálnymi

Foto Photo: Veronika Kapišinská

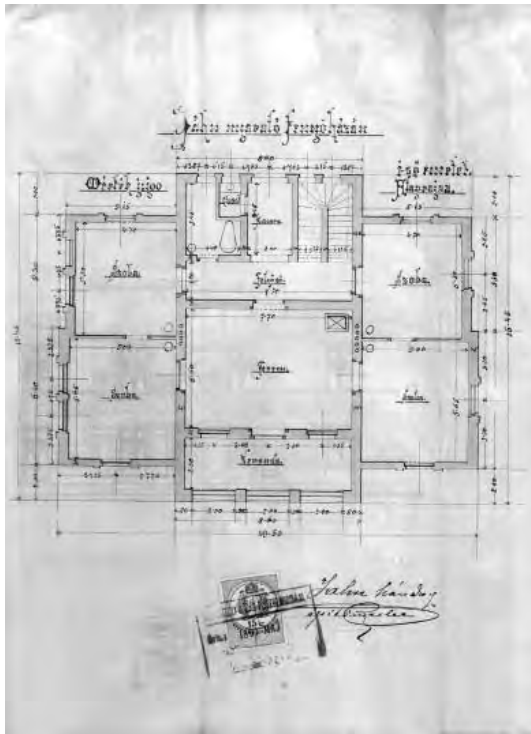
Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. 3941

zmenami zachovaná dodnes, tak ako aj množstvo umeleckoremeselných detailov, ako sú kazetované dverné výplne či dvojramenné schodisko s dreveným kuželkovým zábradlím. Vplyv kúpeľnej architektúry sa v exteriéri vily prejavuje vo vyrezávaných detailoch verandy s mimoriadne jemne a precízne prepracovaným ornamentom prechádzajúcim až do čipkového efektu, v strešných konštrukciách či drevených vlnovkovo vykrajovaných lištových šambránach okien a dverí. Pritom proporčnosť a harmónia tejto kultivovanej stavby pramení z dokonalej vyváženosti medzi jednoduchosťou čistých murovaných konštrukcií a dekoratívnosťou ľahkých drevených prvkov.

Strechu s ústrednou štíhlou laternou zdobí množstvo komínových neomietaných hlavíc a drobných vikierov s hrotitými ihlancovými striškami, ktoré dodávajú vile až rozprávkový ráz.

Vilový súbor obkolesujúci park na východnom svahu neskôr doplnila vila Theis, ktorá je ďalším dokladom rozmanitosti miestnej architektúry. Pokročilý čas jej vzniku spôsobil, že inšpirácia hrazdenou konštrukciou sa tu preniesla do členenia fasád už len v rovine čisto dekoratívneho kompozičného prvku, imitovaného v tehlovom neomietanom materiáli.

Súbor urbanisticky aj významovo uzatvára vila Nándora Jahna. Posledná v rade pri vyústení menšieho parku do ulice pôsobí ako vyvrcholenie najvýznamnejšej zástavby Lubochne lemujúcej hlavnú cestu z východnej strany. Zo severu s ňou susedila už radikálne prestavaná vila Nezábudka. Pôvodná plánová dokumentácia stavby, datovaná rokom 1897, je signovaná výhradne Nándorom

Návrh priečelia vily Jahn
Main elevation of Villa Jahn

Pôdorys druhého
podlažia vily Jahn
Ground plan of the second
floor of Villa Jahn

Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. 3941

Pohľad na priečelie vily
Jahn z hlavnej cesty
View of Villa Jahn from
the main street

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Jahnom s doplňujúcim prívlastkom „stavebný majster“. Možno preto predpokladať, že majiteľ vily bol súčasne aj jej autorom. Jeho meno sa objavuje aj na plánoch vily Kõri či hotela Bethlen z roku 1892. Význam tejto osobnosti naznačujú dostupné pramene, ktoré Nándora Jahna označujú za vtedajšieho nájomcu kúpeľov. Tento fakt podporuje aj skutočnosť, že bol autorom článkov a menšej propagačnej publikácie o Lubochni ¹⁷⁷. Ďalšou známou, hoci kontroverznou osobnosťou, ktorá istý čas vo vile žila a podľa ktorej neskôr získala zaužívaný názov Bazovského vily, bol advokát, politik, predseda Matice slovenskej v Lučenci a prvý starosta spolku Sokol Lučenec Dr. Ľudovít Bazovský (1872 Závada – 1958 Lubochňa) ¹⁷⁸. Architektonické riešenie vily je v kontexte kúpeľnej

architektúry Lubochne osobité, svojím talianskym charakterom výrazne odlišné od prevládajúcej zástavby. Vychádza výhradne z historickej slohovej architektúry a nie je vylúčené, že bola postavená podľa konkrétneho vzoru, ako to naznačujú zmienky v dobovej tlači. Hlavným inšpiračným zdrojom tu bola talianska renesančná architektúra, na ktorú vila nadviazala nielen symetrickou dispozičnou koncepciou, blokovým charakterom, klasickou kompozíciou fasád či otvorenou lodžiou s neorenesančnou arkádou, ale aj typickým architektonickým tvaroslovím, ako je pásová rustika na prízemí, ukončenie stavby atikou zakrývajúcou plytké valbové strechy či orámovanie okien pilastrami pôvodne spojenými segmentovými frontónmi. Renesančným princípom rovnako

zodpovedalo zapojenie stavby do krajiny, ale aj pôsobivé situovanie na vršku nad hlavnou cestou, ktoré súčasne podčiarkovalo význam stavby a jej majiteľa. Reprezentačný a súčasne kúpeľný ráz vily zosobňovalo predovšetkým priečelie s murovanou dvojpodlažnou arkádovou lodžiou v podobe impozantného portika nasmerovaného do kúpeľného parku. Na tradičné kúpeľné vzory nadviazala vila aj formálne, inšpiráciou prvými kúpeľnými stavbami, ktoré sa u nás spájajú s obdobím klasicizmu.

Blokovosť stavby postavenej na obdĺžnikovom pôdoryse s prísne symetrickým dispozičným trojtraktom čiastočne naruša len lodžiový rizalit na priečelí. Spolu s rizalitom zadnej fasády je exteriérovým prejavom dominantného stredného traktu, v ktorom boli sústredené hlavné priestory vily. Jadro tvorila prevýšená miestnosť ústrednej sály otvorenej do lodžie na druhom podlaží. Podľa zachovanej plánovej dokumentácie sálu s výmalbou v podobe maľovanej pasparty pod stropom obklopovali ostatné izby, orientované na všetky svetové strany. Významová nadradenosť druhého podlažia na spôsob piano nobile sa odzrkadlila aj v stvárnení priečelia, zdôraznením poschodia bohatšou výzdobou. Na prízemí chodba rozdeľovala objekt na západnú reprezentačno-obytnú časť a zadnú východnú, kde boli sústredené pomocné priestory – kuchyňa s izbou pre slúžku, dvojramenné schodisko, toaleta, komora a pivnica zaklenutá valenou klenbou. Takéto rozdelenie dispozície vyplynulo z komplikovaného osadenia vily v teréne, ktoré v zadnej časti neumožňovalo plnohodnotné osvetlenie izieb. Vila bola znárodnená a v roku 1984 adaptovaná na kancelárske účely Národného endokrinologického a diabetologického ústavu. Napriek znehodnoteniu interiérov, ktoré priniesla zmena funkcie, však ostala základná dispozícia objektu zachovaná a jasne čitateľná dodnes.

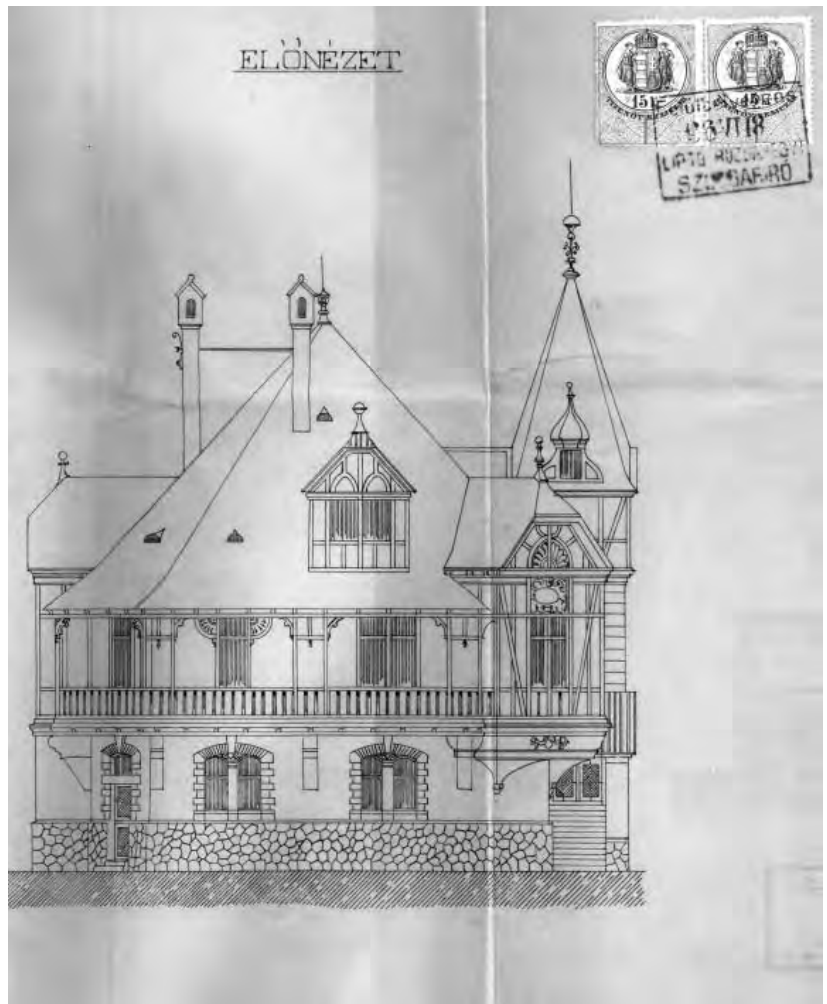
Sporadická zástavba vil či penziónov postavených koncom 19. storočia v alpskom štýle s hrazdenými konštrukciami pokračovala ďalej juhozápadným smerom do doliny, lemuje hlavnú cestu na východnej strane, vysoko v strmom svahu v blízkosti lesa. Všetky objekty tejto stavebnej línie zachytené na dobovom situačnom pláne sa zachovali dodnes (penzióny Slovenka, Hanka a ostatné), hoci niektoré už skryté za nepreniknuteľnou bariérou zelene. Stavebne dominantný

východný svah doliny vyvažujú vily ako súčasť lesoparku na opačnom západnom svahu.

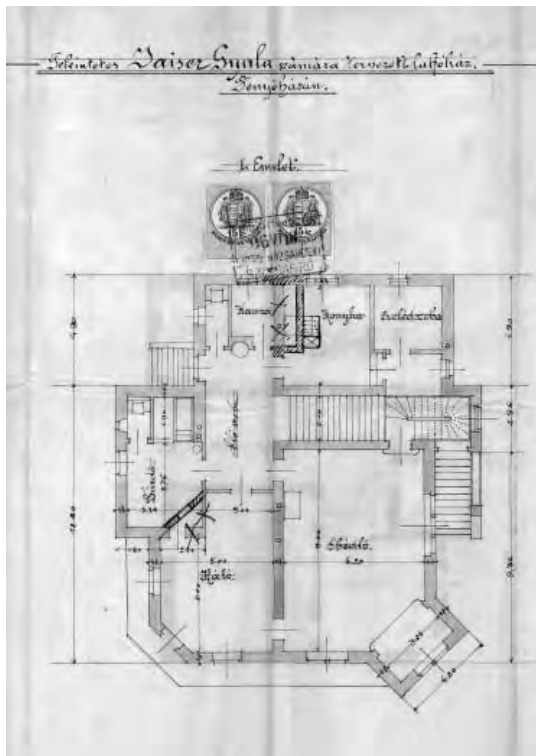
Hrazdenú architektúru Lubochne tu príkladne reprezentuje vila Jaiser, známa aj pod názvom vila Schneider, ktorú osadili do náročného terénu spevneného kamennými opornými múrmi na západnej strane doliny, nad potokom Lubochnianka a zúženou časťou kúpeľného parku. Vila postavená pre urodzeného majiteľa bola riešená nadštandardne,

Návrh juhovýchodnej fasády vily Jaiser (Schneider)

View of the Villa Jaiser (Schneider) from the northeast

Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. 571

Pôdorys druhého podlažia
vily Jaiser (Schneider)
Ground plan of the
second floor of Villa
Jaiser (Schneider)

Zdroj Source: MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II,
č. 571-p2

čo sa týka dimenzií, situovania, výberu uznávaného architekta, kvalitnej architektúry s bohatou výzdobou fasád, ale aj stvárnenia interiérov. Privátna rezidencia s nádhernými výhľadmi, obklopená prírodou v blízkosti lesa a parku, bola uzavretá od cesty ľudovo inšpirovanou krytou drevenou bránou, napojenou na most cez potok. Svojim užívateľom poskytovala komfort a súkromie a súčasne predstavovala jednu z najvýpravnejších a najprepychovejších stavieb Ľubochne.

Jej veľkorysé riešenie a výnimočný vzhľad sú výsledkom práce známeho budapešťianskeho architekta Manó Pollaka (Emanuel Pollak). Podľa zachovaných plánov z roku 1896 bol objednávateľom vily Gyula Jaiser ¹⁹¹. Signovaný autor architektonickej koncepcie sa narodil v roku 1854 v Sučanoch a zomrel v roku 1937 v Budapešti,

Pohľad na nárožný arkier
a nástupné schodisko
vily Jaiser (Schneider)
The corner bay turret and
exterior staircase of the
Villa Jaiser (Schneider)

kde je aj pochovaný na Farkasréti temető na významnom mieste medzi mnohými rabínmi a cirkevnými hodnosťami. Študoval v Mníchove, Prahe, Stuttgarte a na École des Beaux-arts v Paríži. Bol členom Maďarskej umeleckoremeselnej spoločnosti a slobodomurárom, patril medzi zakladajúcich členov lóže Madách. Ako jeden z prvých v Uhorsku bojoval za záchranu a zamernenie židovských pamiatok a presadzoval založenie špeciálnej štátnej komisie na ich ochranu ²⁰¹. Svoje najznámejšie diela vytvoril v prevládajúcom secesnom štýle, nevyhýbal sa však ani neobarokovým a neorenesančným vzorom. Riešenie vily, ktorú vsadil do prírodného prostredia Ľubochne, prispôbil kúpeľným podmienkam, a preto ju koncipoval v oblúbenom alpskom štýle. V duchu dobového eklektizmu tu kombinoval alpské vzory a začínajúce secesné čítanie s využitím historizujúcich, prevažne neorenesančných

Foto Photo: Veronika Kapišinská

tvoroslovných prvkov. Secesná štylizácia prenikla do exteriéru prenesením mäkkého tvarovania do hrazdených častí muriva vlniacich sa v krivkách a zaobleniach na druhom nadzemnom podlaží a podkroví. S odlahčenou vrchnou časťou s prevahou dreva kontrastuje ťažká soklová časť stavby, ktorá je, naopak, v zmysle miestnych tradícií, ale aj v duchu predchádzajúcej tvorby autora, formovaná ako masívna podnož z lomového kameňa, zväzujúca stavbu s terénom. Kameň s drsnejším opracovaním ovláda aj výrazné šambrány okien prízemia, vonkajšie schodisko či masívne krakorce ochodze a konzoly arkiera, čím dosahuje kontrast s hladko omietnutými plochami fasád.

Architektonická koncepcia vily sa zásadne vyhýba symetrii, cieľom bolo vytvoriť romanticky členitý celok s odlišným stvárnením fasád a nepravidelným, prakticky organizovaným pôdorysom, čo zodpovedalo dobovým predstavám o malebnosti, ale súčasne požadovanej účelnosti vilových stavieb. Pôdorys dvojpodlažnej vily s podkrovím je preto obohatený o množstvo vystupujúcich súčastí rôznych tvarov, výšok a funkcií v podobe rizalítov, diagonálne osadeného nárožného arkiera, schodiskovej vežičky či drevenej ochodze s atraktívnymi výhľadmi do parku. Stavba nemá jednoznačne stanovenú hierarchiu fasád, ktorá v tomto prípade závisí od orientácie objektu voči svahu. Priechelím možno nazvať juhovýchodnú fasádu nasmerovanú do parku, hoci hlavný vstup prístupný krytým exteriérovým schodiskom sa nachádza na úrovni medzipodlažia severovýchodnej fasády. Juhozápadnú a juhovýchodnú fasádu vzájomne preväzuje drevená ochodza a zrezané nárožie, spojenie juhovýchodnej a severovýchodnej fasády sprostredkováva nárožný arkier. Okrem množstva drevených dekoratívne vyrezávaných detailov sa v exteriéri stavby uplatňuje viacero odkazov na historické vzory v podobe združených dvojosových okien orámovaných kamennými šambránami s klenákom, mohutných krakorcov nesúcich ochodzu, klampiarskych prvkov, motívu hlavy leva osadenej do schodiskovej veže či kohúta zdobiaceho strechu arkiera. Výsledkom sú miestami až bizarné kombinácie s rozprávkovým i tajomným nádychom, azda ovplyvnené slobodomurárskym zameraním autora, ktorý vilu štylizoval do podoby romantického podhorského zámočku s hradnou vežou.

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Jadrom domu je dvojramenné schodisko ústiace do haly, obytné miestnosti boli orientované smerom do parku, pomocné priestory s obmedzeným presvetlením, naopak, smerom k svahu. Na prízemí sa nachádzala práčovňa zaklenutá valenou klenbou, v zrezanom južnom nároží s priamym prepojením do exteriéru

Schodisková veža vily Jaiser

The staircase tower of Villa Jaiser

Foto Photo: Veronika Kapišinská

 Pohľad do obývacej izby vily Jaiser
 Interior view of the living room in Villa Jaiser

pracovňa, na ktorú nadväzovala hosťovská izba v západnom nároží. V zadnej časti bola situovaná komora a valenou klenbou zaklenutá vínná pivnica. Najreprezentatívnejšie riešenie obývacie izbu architekt umiestnil do západného nárožia na druhom podlaží a nasmeroval ju arkierom k prístupovej ceste. Materiálovo v nej prevláda drevo s rôznou úpravou, čo dodáva priestoru ušľachtilý, prepychový, ale súčasne útulný vzhľad. Podlaha je parketová, steny pokrýva kazetovaný drevený obklad členený štíhlymi drevenými pilastrami a miestnosť uzatvára ťažký drevený kazetový strop. Výplň rôznorodo tvarovaných kaziet stropu, prispôbených nepravidelnému pôdorysu izby, je vytvorená kombináciou svetlého a tmavého dreva. Miestnosť veľkoryso osvetľujú veľké okenné otvory,

osvetlenie výrazne podporuje nárožný arkier obohatený o fragment farebnej vitráže s rastlinnými a geometrickými motívmi v hornej časti okennej výplne. Okrem obývacej izby s kozubom, ku ktorej priliehala spálňa so zrezaným nárožím, sa na druhom podlaží nachádzala kúpeľňa a v zadnej časti komora, kuchyňa a slúžkovská izba. Priestor bývalej spálne má ako jediný prístup na drevenú ochodzu s vyrezávanými stĺpkami a doskovým parapetom. Podkrovie prístupné dreveným schodiskom bolo využité len vo východnej časti, kde sa nachádzala detská izba. Po znárodnení prešiel objekt viacerými úpravami, základná dispozícia s mnohými umeleckoremeselnými detailmi však ostala napriek zmene funkcie zachovaná dodnes. Po rekonštrukcii mal slúžiť riaditeľstvu Národného

endokrínologického a diabetologického ústavu, v súčasnosti sú tu umiestnené laboratóriá ústavu sústredené na prízemí.

Kvalitným príkladom hrazdeného typu architektúry je aj neďaleko stojaca stavba penziónu Astória s autenticky zachovanými fasádami. Okrem hrazdenej konštrukcie zodpovedá tatranskému štýlu najmä uplatnenie typickej treláže na verande, ale aj jemný vyrezávaný ornament doskového parapetu verandy a drevených štítov čerpajúci vzory v ľudovom výtvarnom prejave. Do čipkového ornamentu ozdobného štítu s oblúkovou vzperou orientovaného do doliny sú zakomponované iniciály pôvodného majiteľa K a A. Interiéry prispôbené súčasným ubytovacím nárokom však boli radikálne prestavané.

V tesnom susedstve penziónu Astória vznikla neskôr ako výrazný kontrast dvojpodlažná novostavba ubytovne s reštauráciou pravidelne členená presklenými lodžiami a ukončená plochou strechou zavrhšenou rúrkovým zábradlím, nesúca znaky funkcionalistickej architektúry. Ako jedna z mála poprevratových novostavieb reprezentuje opatrné prenikanie modernej architektúry do prostredia Lubochne. Po prevzatí kúpeľov Československou republikou v roku 1919 sa Lubochňa napriek dočasnému stagnovaniu povojnového kúpeľníctva veľmi rýchlo etablovala ako prvotriedne klimatické kúpele, s čím súvisela ich nevyhnutná modernizácia. Keďže zmenou politických pomerov a obchodných podmienok prišla o mnoho stálych hostí, správa kúpeľov sa snažila prilákať nových klientov. S rekonštrukciou štátnych budov sa preto začalo už v roku 1920 pod vedením technickej kancelárie Ing. Viléma Korbelku z Piešťan. Niektoré objekty si vyžadovali len drobné opravy, mnohé však boli rozkradnuté, narušené, prípadne ako dom správcu kúpeľov nedostavané. V roku 1928 tu už opäť fungovalo päť komfortne zariadených štátnych hotelov (Bratislava, Šíp, Havran, Nezábudka, Kollárov dom so štátnou reštauráciou) a vodoliečebný ústav moderne vybavený podľa Winternitzovej metódy. Hostom boli okrem toho poskytované slnečné a pieskové kúpele na brehu potoka Lubochňianka. Správa kúpeľov nadviazala na tradíciu a naďalej sa starala aj o zábavu klientov. Okrem lovu pstruhov v Lubochňianke, tenisových kurtov, jazdy na koňoch ponúkala aj kúpanie v upravenom

minerálnom jazierku s vykurovanými kabínami vzdialenom dva a pol kilometra od obce, nazvanom „*Minerálne kúpalisko Dr. Tisu, ministra zdravotníctva*“^[21]. V tomto období Lubochňa prilákala mnoho významných osobností, navštívili ju okrem iných aj spisovatelia Otokar Březina, Pavol Országh Hviezdoslav či Ludmila Podjavorinská.

Snaha o modernizáciu kúpeľov v súlade s aktuálnymi princípmi zdravotníckej starostlivosti a sprísnenými hygienickými normami sa nevyhnutne odrazila aj na architektúre. Funkcionalizmus a dobové racionalizačné tendencie sa tu však neprejavili natoľko intenzívne, ako to bolo v iných kúpeľných mestách (napr. Piešťany, Trenčianske

Detail náročnej lodžie penziónu Astória
Corner loggia of Pension Astoria

Foto Photo: Veronika Kapišinská

Teplice, Sliach, tatranské osady a iné), ktoré pre-slávili medzinárodne oceňované funkcionalistické stavby liečebných domov, hotelov a vil. V Lubochni sa aktuálne trendy odrazili len skromne, skôr v prestavbách a modernizácii existujúcich objektov. Kúpele v tomto období získali vlastnú kaplnku, ktorú dovtedy zastupoval kostol v susednej obci Gombáš. Kaplnku svätých Cyrila a Metoda realizovanú podľa projektu A. Vorlíčka začali stavať v roku 1936 a v roku 1938 posvätil už dokončenú stavbu Andrej Hlinka. Elementárna architektúra jednododovej kaplnky s klasickou priestorovou skladbou postavená v prevládajúcom rustikálnom duchu s modernisticky zjednodušeným mohutným prestrešením využíva ešte stredoveké reminiscencie v podobe lomených oblúkov okenných záklenkov a vstupu. Stavbe dominuje veža na priečelí, tvorená z dvoch tretín výrazne prevýšenou strmou strechou, ktorá ohraničuje priestor predsiene a ukončuje ju zvonica. V interiéri stavby vytvoril v roku 1938 Vladimír Droppa nástennú malbu s motívom Madony žehnajúcej slovenskému ľudu a jeho práci v duchu dobovo príznačnej tradičnej folklórnej tematiky¹²². Jednoduchosť a kompaktnosť pôvodnej stavby už ovplyvnila prístavba novej svätyne. V rokoch 1945 – 1947 bola podľa projektu stavebnej firmy „arch. stav. Švidroň a Kucbel Ružomberok“ modernizovaná aj výpravná budova železničnej stanice z roku 1871, ovplyvnená hrazdenou kúpeľnou architektúrou s ľudovo inšpirovanými drevenými prvkami¹²³. Zvláštna kombinácia pôvodnej dekoratívnej drevorezby, hrazdenia, ozdobného tehličkového muriva a vložených drobných funkcionalistických detailov, robí z tejto stavby pôvabný objekt udržiavajúci si dodnes autentickú atmosféru.

Do dejín medzivojnovovej architektúry sa však najvýraznejšie zapísala prestavba súkromného hotela Fatra na hotel Palace. Prestavba bola taká radikálna, že úplne zotrela pôvodný ráz typickej lubochnianskej architektúry s historizujúcim tvaroslovím a vyrezávanými drevenými prvkami a vtlačila jej jednoznačne funkcionalistický výraz s jeho typickými atribútmi. Autorom projektu prestavby ukončenej v roku 1938 bol architekt Michal Maxilián Scheer, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov modernej architektúry na Slovensku, ktorý mal v rokoch 1926 – 1948 v Žiline vlastný ateliér a pôsobil aj v neďalekom Ružomberku.

Stavba s mohutnou hmotou vznikla prestavaním pôvodne dvojpodlažného hotela s podkrovím pod sedlovou strechou na trojpodlažnú stavbu. Nové zastrešenie sedlovou strechou bolo riešené so zalomením na strane priečelia tak, aby z pohľadu pôsobilo ako plochá strecha. Vznikol tak dojem čistej funkcionalistickej stavby, ktorá na svoju predchodkyňu nadviazala už len objemom a dodržaním okenných osí. Pôvodnú stavbu ešte pripomínal pozostatok ústredného rizalitu, ktorý ostal autenticky ukončený na úrovni druhého podlažia. Prízemie objektu s funkciou reštaurácie a kaviarne bolo otvorené veľkými presklenými plochami do veľkorysej krytej terasy, ktorú ohraničoval plný parapet a kolonáda stĺpov s kruhovým prierezom nesúcich rovnako veľkú terasu druhého podlažia. Obidve terasy spoločne plynulo prechádzali za roh budovy prostredníctvom mierne zaobleného nárožia, a tak spoločne vytvárali ľahkú otvorenú podnož budovy. Hornú terasu zabezpečovalo jednoduché horizontálne kovové rúrkové zábradlie, ktoré ju súčasne priečne rozdeľovalo na balkónové plochy prináležiace jednotlivým hotelovým izbám. Delenie zdôrazňovali vykonzolované guľové svietidlá, zopakované na rovnakých osiach o poschodie nižšie na podhlade krytej terasy prízemie. Odstupňované priečelie ustupujúce smerom hore ukončovalo najvyššie podlažie pravidelne členené kubicky tvarovanými balkónmi vystupujúcimi z plochy fasády v podobe masívneho plného rámovania uzavretého z čelnej strany pletivom. Za elegantnou a odľahčenou fasádou sa však skrývala pomerne mohutná stavba naberajúca objem smerom do dvorovej časti prostredníctvom systému prístavieb rôznych výšok. Žiaľ, aj táto prestavba, ktorá síce priniesla zánik staršej kúpeľnej budovy, ale na druhej strane vyústila do hodnotného prejavu funkcionalizmu od uznávaného slovenského architekta, v súčasnosti už takmer zanikla. Funkcia reštaurácie ostala zachovaná, avšak odstránenie všetkých tvaroslovných prvkov priečelia, ako aj uzatvorenie krytej terasy, zmenilo túto kedysi pôvabnú budovu na nepoznanie.

Napriek tomu, že podiel modernej architektúry v celkovom stavebnom fonde kúpeľov bol minimálny, dotvárala a obohacovala štýlovou pestrosťou prostredia. Analyzovaný súbor stavieb zastupujúcich jednotlivé vývojové etapy je len

Zdroj Source: Archív Pamiatkového úradu SR, sign. 7827

zlomkom zachovaného architektonického dedičstva týchto kedysi slávnych kúpeľov. Slúžil ako východisko pokusu o náčrt stavebného vývoja a premeny malej lesnej osady na prvotriedne letovisko s vyspelou architektúrou. Dosiaľ neprávom opomínaná architektúra Lubochne svojimi pozoruhodnými realizáciami, zachovanými dodnes takmer v autenticknej podobe, dokresľuje celkový obraz kúpeľnej architektúry z prelomu 19. a 20. storočia na Slovensku, a tak približuje významnú etapu jej vývoja. Je kvalitatívne porovnateľná so všeobecne uznávanou tatranskou architektúrou, ktorá vo vzťahu k Lubochni vystupuje ako vzorová a s ktorou ju spája osoba Andrása Bethlena ako spoločného zakladateľa. Mnoho súvislostí možno

nájsť aj s inými liečebnými centrami. Pochopiteľná je príbuznosť s kúpeľným komplexom s liečivými prameňmi rozvíjajúcim sa v podobných horských podmienkach v neďalekej Korytnici, analogická je však i zástavba vo vzdialenejších lokalitách Vysokých Tatier a Spiša. Z pohľadu histórie architektúry takmer nepovšimnutá Lubochňa má tak v kontexte kúpeľnej architektúry na Slovensku svoje nezastupiteľné miesto a rozhodne si zasluhuje väčšiu pozornosť, ako aj podrobnejší výskum.

Výskum spojený s touto štúdiou podporovala Agentúra na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy číslo APVV-0375-10.

Hotel Palace na historickej fotografii

Hotel Palace in a historic photo

POZNÁMKY NOTES

¹ O pobyte vysokej aristokracie a hostí z celej strednej Európy od sedemdesiatych rokov 19. storočia sa zmieňujú noviny Slovák č. 126, 5. jún 1927, s. 15. Podľa tohto zdroja skromné začiatky Ľubochňanských kúpeľov reprezentovali spočiatku len dve súkromné vily, ktoré sa po náraste hostí zmenili na hotely. Vyrástli na základoch väčšej osady, ktorá sa vytvorila v prvej polovici 19. storočia v blízkosti skladu dreva a píly.

² Kúpele, ktoré počas letnej sezóny prijali až 1 70 hostí, získali nový názov Fenyőháza v roku 1895 – podľa Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Okres Ružomberok. Bratislava, Slovart 2008, s. 250 – 255.

³ Klimatické kúpele boli oficiálne otvorené maďarskou vládou až v roku 1897 – podľa Slovák X, 15. 7. 1928, s. 9.

⁴ Všeobecné podmienky vzniku a rozvoja víl v kúpeľoch a horách analyzuje DULLA, Matúš (ed.) a kol.: Slávne vily Slovenska. Foibos books 2010, s. 38 – 43.

⁵ Podmienky vzniku kúpeľov v Ľubochni popisuje HÁRS, József: A soproni idegenforgalom kezdetei. Soproni Szemle 20, 1966, č. 4 (preklad Noémi Laczková).

⁶ Podľa katastrálnej mapy z roku 1860 (Ústredný archív geodézie a kartografie, sign. Li 14) osadou pôvodne prechádzala jedna cesta, pozdĺž ktorej bolo situovaných len niekoľko pavilónových stavieb a menší park s alejou pri vyústení cesty pri Váhu. Prvé pavilóny kúpeľov – Mária, Izabela, Fortuna tu boli podľa Súpisu (v pozn. č. 2, s. 251) postavené už v roku 1832.

⁷ Situačný plán kúpeľov zo začiatku 20. storočia (okolo roku 1905). MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Liptovská župa II, č. spisu 4906/1914, č. š. 271.

⁸ Zmienka v článku Masztics, Á.: Atenyőházai villamos üzemű fürész. Erdészeti Lapok, roč. 46, č. 2

⁹ Aktualizovaný plán kúpeľov z roku 1910 s už stojacou budovou hotela Bratislava uverejnený v publikácii Fenyőháza kincstári gyógyfürdő- és nyaraló telep. M. kir. fürdőfelügyelőség, 1910 (Budapesten, Pallas) zachytáva celkovo 7 hotelov, areál uhorskej kráľovskej lesnej správy, školu a 19 víl a penziónov.

¹⁰ V Lesníckych novinách z roku 1907 sa konštatuje, že 5 existujúcich hotelov v Ľubochni už kúpeľom kapacitne nepostačuje a preto bude ešte v tom roku postavený veľký moderný hotel. V článku CSIK, I.: A Magas-Tatra kincstári birkairól. Erdészeti Lapok, roč. 46, č. 11 pojednávajúcom o štátnych majetkoch v Tatrách a ich okolí.

¹¹ Podľa správy v časopise Elektrotechnika 1, 1908, 4, s. 26 ho v roku 1908 do veľkého hotela v Ľubochni dodal Antal Haverland za 6 700 korún. Motor výťahu bol zaslaný za účelom nutnej opravy už v roku 1918 do Budapešti.

¹² V roku 1919 prevzala kúpele Československá republika. Dostali sa tak do správy ministerstva poľnohospodárstva, ktoré naplánovalo rekonštrukciu všetkých prevzatých štátnych budov kúpeľov t. j. hotela Šíp, Bratislava a Havran, prízemnej budovy kúpeľní s vaňami, Kollárovho domu, služobníckeho a záhradníckeho domu, kolkárne, vily Nezábudka, v ktorej bola umiestnená pošta, nedostavanej vily pre správcu kúpeľov a 3 skleníkov.

¹³ Protokol vyhotovený k prevzatíu kúpeľov zaznamenáva stav jednotlivých budov k roku 1919 pred rekonštrukciou. Podľa popisu hotela Bratislava sa na prízemí nachádzalo 11 hosťovských izieb a po 19 izieb na ďalších podlažiach vrátane podkrovia. Okrem toho sa na jednotlivých podlažiach nachádzali 2 kúpeľne, miestnosti pre chyžné, 1 miestnosť pre účtovníka kúpeľov. Byt správcu kúpeľov zahŕňal kuchyňu s kúpeľňou, komoru, záchod, 4 izby a 1 izbu pre slúžku. MV SR, Štátny archív v Bytči, fond Štátny stavebný úrad Liptovský Mikuláš, č. spisu 1-25, Rozpočet na opravu budov štátnych kúpeľov v Ľubochni, 1919, č. š. 20-23 a č. spisu 1-27, Stavba, adaptácia a údržba štátnych verejných kúpeľných budov v Ľubochni, 1920, č. š. 24-29.

¹⁴ Viac o stavebno-historickom vývoji Kollárovho domu uvádza Súpis (v pozn. č. 2), s. 252 – 253.

- 15 Historická fotografia zachytávajúca parkovú úpravu okolia víl z roku 1910 bola uverejnená v Fenyőháza kincstári gyógyfürdő- és nyaraló telep. (v pozn. č. 9).
- 16 Podľa údajov súčasného majiteľa vily objekt patril známemu budapeštianskemu klavírnemu virtuózovi a jeho autorom bol architekt Kiss.
- 17 JAHN, N.: Fenyőháza gyógyfürdő és nyaralótelep. Budapest: Posner 1902. Országos Széchényi Könyvtár Budapest, Kny.C 1.546
- 18 Vyštudoval právo v Budapešti, od roku 1900 pôsobil ako advokát v Lučenci. Bol aktívny v slovenskom národnom hnutí v oblasti kultúry a politiky ako funkcionár SNS a evanjelickej cirkvi. V rokoch 1918 – 1919 sa stal poslancom Revolučného národného zhromaždenia a následne prvým novohradským županom. Neskôr sa dištancoval od martinských národnárov a v roku 1935 bol súdený za úsilie o revíziu trianonskej zmluvy. Ku sklonku života sa presídlil do Ľubochny, kde žil až do konca života.
- 19 Podľa miestnej tradície bola postavená ako lovecké letné sídlo pre rodinu Habsburgovcov, čím sa vysvetloval jej výnimočný vzhľad. V dostupných prameňoch sa objekt spomína aj ako sídlo členov uhorskej vlády.
- 20 V Budapešti navrhol napríklad Sídlo obchodných cestujúcich na Jókai ulici či eklektickú vilu Roheim na Hermína ulici. Pôsobil aj v Piešťanoch, kde v roku 1898 realizoval dnes už asanovaný neorenesančný palác Kúpeľný dom Františka Jozefa. Podľa TORONYI, Z.: Zsinagógákról Magyarországi zsidó hitkozségek szovetsége. Zdroj: www.mazsihisz.hu/index.php?nid=3485 a MRŇA, Ľubomír: Piešťanskí stavitelia: EMANUEL POLLAK. In: Piešťanský týždeň, č. 47, 10. 6. 2010.
- 21 Podľa článku Ľubochna. In: Slovák X, 1928, s. 9.
- 22 Podľa článkov Andrej Hlinka posvätil Kaplnku svätých Cyrila a Metoda v Ľubochni. In: Slovák č. 172, 30. júla 1936, s. 4 a OKÁL, J.: V duchu Hlinkovom. In: Slovák č. 148, 29. júna 1939, s. 1.
- 23 Podľa Inventáru stavebnej firmy, ktorý je spolu s písomnou a technickou dokumentáciou firmy uložený v MV SR Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš.